

ДО ПРОБЛЕМИ ВІДТВОРЕННЯ ОБРАЗНО-СТИЛІСТИЧНОЇ СИСТЕМИ АВТОРА В ПЕРЕКЛАДІ

У статті окреслюється низка проблем художнього перекладу. Подано короткий нарис історії стилістики. Наведено положення теорії стилю в перекладі М. Снел-Горнбі, зокрема, про стиль, що може вимірюватися частотністю стильових рис. Визначено образно-стилістичну систему як сукупність мовних властивостей, притаманних письменнику, підбір та сполучення мовних одиниць та створення специфічних художніх образів. Охарактеризовано завдання теорії перекладу в стилістичному розрізі.

Переклад художніх текстів, поза сумнівом, є найскладнішим видом перекладу. Він має особливо складний та творчий характер. Завдання перекладача – зберегти нерозривну єдність форми і змісту художнього тексту. Це включає в себе відтворення ідеї автора і, що не менш важливо, відображення способу художнього втілення цієї ідеї, а саме образності оригіналу. Ось чому для перекладача однаково важливі і семантика, і стилістика твору. Як вважає В. Коптілов, передати образно-ідейну суть першотвору і водночас зберегти його семантико-стилістичну структуру – це основні засади, які забезпечують достовірність перекладу. Художня цілісність твору вимагає, щоб усі важливі компоненти оригіналу були відтворені в перекладі із збереженням їхніх взаємозв'язків [1: 5].

Практика ставить високу планку відтворення образно-стилістичної системи автора в перекладі. Досвід перекладознавства в галузі художнього перекладу добре поєднується з напрацюваннями стилістики, як мовознавчої, так і літературознавчої. Упродовж тривалого періоду часу уми перекладознавців зайняті проблемою перекладності, визначенням "ідеального" перекладу – еквівалентного, адекватного, достовірного, а також визначенням критеріїв його оцінки. Тим часом питання відтворення образно-стилістичної системи автора потребує узагальнення настанов щодо виконання художнього перекладу та їхнє оновлення з врахуванням останніх досягнень перекладознавства та суміжних наук. Тож ми ставимо за мету встановити точки зіткнення стилістики та перекладознавства та характеризувати завдання теорії перекладу в стилістичному розрізі.

Стилістика вивчає функціонально-стильові засоби мови та їхнє застосування з погляду норм, їхніх варіантів і відхилень у синхронії та в діахронії. Основний предмет вивчення – стиль, зокрема, індивідуальний, функціональний стиль мовлення та ін.

На думку К. Вейлз, стилістика на початку ХХ ст. виокремилася з риторики, яка вивчала мистецтво красномовства ще з часів античної Греції. Двотомне дослідження Ш. Баллі "Французька стилістика" 1909 р. стало першою ластівкою нової науки. Завдяки таким роботам Л. Шпітцера як "Словесне мистецтво і наука про мову" 1928 р. і "Лінгвістика та літературна історія" 1948 р. в усій Європі з'явився інтерес до стилістики. У 1960-і рр. це зацікавлення дійшло до Великобританії та США [2: 372]. Вважається, що стилістика близька до літературної критики. Стилістика має на меті не просто описати формальні риси текстів, а намагається показати їхню функціональну значимість для інтерпретації тексту.

Із плином часу стилістика оновлює власні завдання та термінологію, беручи до уваги основні напрямки досліджень сучасного мовознавства. У 1960-і рр. найбільший вплив мала генеративна граматики, у 1970-1980-і рр. поширилися дискурс-аналіз і прагматика, у 1990-2000-і рр. – критичний дискурс-аналіз і когнітивна лінгвістика. Звичайно, значний вплив на стилістику має теорія літератури, наприклад, у 1970-і рр. мало місце зміщення фокусу досліджень з тексту на читача, його сприйняття і розуміння тексту [2: 373].

Сучасне перекладознавство характеризується великим різноманіттям теоретичних концепцій і напрямів досліджень. У той же час деякі теоретики намагаються знайти шляхи до створення узагальнюючої єдиної концепції, яка б охопила всю перекладацьку проблематику. Серед таких спроб особливо цікава книга М. Снел-Горнбі "Перекладацькі дослідження. Інтегрований підхід", опублікована в 1988 р. Один із розділів книги присвячений проблемам теорії художнього перекладу. М. Снел-Горнбі вважає, що в цій галузі простежуються три нові тенденції. По-перше, основна орієнтація переноситься з оригіналу на текст перекладу. По-друге, оцінювальний підхід замінюється на описативний. По-третє, від тексту як одиниці мови теорія йде до функцій перекладу як частини широкого соціокультурного фону, частини культури мови, що приймає переклад [3: 23].

Значна увага приділяється проблемі стилю художнього тексту. М. Снел-Горнбі стверджує, що справжню теорію стилю в перекладі ще не створено і розмови про стиль зазвичай обмежуються стилістичними прийомами. Випрацювання такої теорії має базуватися на низці положень сучасної лінгвістики, які висуваються, зокрема, в роботах М. А. К. Гелідея. Серед положень, які виокремлює М. Снел-Горнбі, є такі:

- теорія стилю має передбачати багаторівневий підхід до художнього тексту;

- такій багаторівневості відповідає і множинність текстових функцій;
- стиль може вимірюватися частотністю стильових рис;
- провідним поняттям у теорії стилю є "форграундинг" – художньо-мотивоване відхилення від норм мови, якісне або кількісне;
- стилістичний аналіз починається з синтаксису, потім на рівні семантики і лексики вивчаються семантичні властивості слів, словотвір і стилістичні прийоми.

Стилістичний аналіз відображає і відмінності типів текстів: від конвенціональності і "прозорості" науково-технічних та стандартно-інформаційних текстів до "непрозорості" індивідуально-авторських [3: 28].

Стиль автора визначається як набір або сукупність мовних характеристик, притаманних певному письменнику. Це спосіб, у який автор послуговується мовою, що включає в себе підбір мовних одиниць, їх сполучення та використання за певним зразком, а також можливі відхилення від літературної норми [2: 371].

Художній образ визначає специфіку мистецтва у порівнянні з іншими видами творчості. Саме тому розвиток художнього образу – надзвичайно важливе питання в літературному процесі. Для перекладу як способу розвитку оригінальної літератури трансформація художнього образу – важливе явище. Аналізуючи художній переклад за критерієм такої трансформації, можна йти від одиничного образу до цілісного образу твору. А. Акіпова підкреслює, що художній образ постає в перекладі в схрещенні двох оригінальних світоглядів. Відбувається зсув, зміщення початкового образу першотвору. Якщо такий зсув значний, то це може призвести до викривлення образу або до його зникнення. Це стосується як одиничного образу, так і цілісного образу твору. Такий зсув пов'язаний з відмінностями в мовах, стилях, літературних традиціях, талантах. Значну роль відіграють психологічні властивості перекладача, що обумовлюють специфічне сприйняття образу, його художню інтерпретацію [4: 62]. Зіставне вивчення образу та образних систем перекладу та першотвору в їхньому співвіднесенні з лінгво-літературними традиціями складає одну з найважливіших проблем сучасного перекладознавства [5: 5].

Тоді, образно-стилістична система – сукупність мовних властивостей, притаманних письменнику, підбір та сполучення мовних одиниць та створення специфічних художніх образів.

Едвін Гентцлер пише про підхід, за якого пропонується зіставляти текст оригіналу з його перекладом, читача оригіналу – з читачем перекладу, стилістичні норми однієї літературної системи – з стилістичними нормами іншої (А. Лефевр, С. Баснет). При вивченні перекладеного тексту у його зв'язку з двома літературними традиціями, помітними стають зміщення у використанні стилістичних засобів, що дозволяє нам виявити, до яких трансформацій та стилістичних змін вдався перекладач. Дослідження конкретних випадків перекладу дозволяє нам стверджувати, що такі стилістичні засоби як іронія, багатозначність і гумор тісно пов'язані з стилістичними нормами певної мови. Також слід враховувати екстралінгвістичні фактори, зокрема, орієнтування на читача при перекладі [6: 169].

Отже, перекладати слід у єдності змісту й форми. Не можна вважати професійно виконаним переклад, що механічно копіює формальні риси першотвору без збереження його змісту, або ж текст-переказ оригіналу, що втратив художню своєрідність. Зрозуміло, що "абсолютного" перекладу бути не може, адже завжди є відмінності між мовами, досвідом літератур та ін., проте можна мінімізувати втрати при перекладі. Адже ще М. Рильський стверджував, що "різні мови – різне вираження думок, але мислення єдине, закони мислення однакові. Це ще раз стверджує перекладність з мови на мову" [1: 36].

Переклад має справу з системою мовних засобів, особливим чином відібраних та організованих в оригіналі. І ці мовні засоби першотвору потребують відбору та організації засобів тієї мови, якою здійснюється переклад.

Практичне завдання перекладу – пошуки способів відтворення оригіналу серед сукупності засобів іншої мови. Визначення предмета стилістики має пряме відношення і до питань перекладу, а основне завдання теорії перекладу яскравіше вимальовується в стилістичному розрізі. Та найбільше стилістичний ухил теорії перекладу простежується, коли вона займається питанням відтворення індивідуального художнього стилю письменника, адже стиль письменника також є системою відбору та організації мовних засобів, що втілює певний ідейно-художній задум, і органічно пов'язана зі змістом твору та відзначається складністю власної будови.

З точки зору не лише теорії, а й практики перекладу надзвичайно важливим є правильне розуміння явищ стилю в їхній відмінності від явищ мови. На думку А. Федорова, справа в тому, що змішування явищ мови та явищ стилю (як явищ мовлення) неминуче призводить на практиці до формального тлумачення та відтворення мовних особливостей як таких поза зв'язком з їхньою смисловою та стилістичною функцією, тобто до наївного буквалізму. Таким чином, нагальним завданням теорії перекладу є розмежування форми мовного явища, з одного боку, і його смислової та стилістичної функції, з іншого. Перша може бути настільки специфічною для певної мови, що її відтворення виявиться взагалі неможливим у перекладі (наприклад, артикль як окрема частина мови у романських і германських мовах), але важлива не власне вона, а певна функція, носієм якої вона є. У такому разі, остання може стати головним у перекладі та відтворюватися за допомогою формально відмінних засобів іншої мови [7: 21].

Художній текст вирізняється з-поміж інших видів тексту тим, що в ньому найактивніше використовуються тропи та стилістичні фігури. Існує велика кількість засобів оформлення художньої інформації в тексті. Спробуємо виділити ті з них, що мають найбільшу частотність вживання, взявши, в першу чергу, за матеріал творчий доробок класика англійської літератури Ч. Дікенза:

- епітети відтворюються з урахуванням їхніх структурних і семантичних особливостей, а також їхнього індивідуалізованого характеру;
- порівняння відтворюються з урахуванням їхніх структурних особливостей, стилістичного забарвлення використаної лексики;
- метафори відтворюються з урахуванням структурних і семантичних характеристик;
- авторські неологізми відтворюються з використанням словотворчої моделі, подібної тій, яку використав автор першотвору, зі збереженням семантики компонентів слова і стилістичного забарвлення;
- повторення (фонетичні, морфемні, лексичні, синтаксичні, лейтмотивні) відтворюються з урахуванням необхідності збереження кількості компонентів повторення та принципу повторення на певному мовному рівні;
- гра слів, що ґрунтується на багатозначності слова, відтворюється дуже рідко, адже нечасто співпадає об'єм багатозначності та принцип гри. Зазвичай, її компенсують введенням обіграванням іншого слова в цьому ж контексті;
- іронія відтворюється з урахуванням збереження принципу зіставлення незіставного;
- промовисті імена та топоніми відтворюються з урахуванням семантики такого імені або топоніма та типової моделі слово твору, нехарактерної для мови перекладу;
- синтаксична специфіка тексту, наприклад, чергування довгих і коротких речень, переважання підрядного чи сурядного синтаксичного типу зв'язку в реченнях, відтворюється з використанням відповідних конструкцій у мові перекладу;
- діалектизми відтворюються, зазвичай, шляхом компенсування простонародною лексикою із обов'язковим збереженням стилістичного забарвлення.

Узагальнюючи, можна стверджувати, що відтворення стилістичних одиниць у перекладі має відповідати вимогам смислової відповідності, тобто повне відображення змісту оригіналу та стилістична точність, а також вимогам лексичної та стилістичної відповідності, що передбачає єдність стилю перекладеного тексту та тексту оригіналу.

Підкреслимо на останок відому істину: процес перекладу – це не процес копіювання, це народження нового твору. Тож в жодному разі не можна нехтувати художньою цінністю перекладу, висуваючи на перший план його відповідність першотвору.

Ми зробили спробу визначити точки зіткнення перекладознавства та стилістики, сучасний стан їхньої взаємодії, охарактеризували проблему відтворення образно-стилістичної системи автора в перекладі. Майбутні розвідки, присвячені цій тематиці, мають розкрити проблеми відтворення в перекладі образно-стилістичної системи конкретних авторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу / Віктор Вікторович Коптілов. – К. : Юніверс, 2002. – 280 с.
2. Wales, K. A Dictionary of Stylistics / Katie Wales. – Harlow : Pearson Education Limited. – 2001. – 429 p.
3. Комиссаров В. Н. Общая теория перевода: [учебное пособие] / Вилен Наумович Комиссаров. – М. : ЧеРо, 1999. – 136 с.
4. Аكوпова А. Образ и перевод / Анна Аكوпова // Журнал социальных наук. – 1979. – № 11. – С. 61–69.
5. Чередниченко А. И. Лингвистические проблемы воссоздания образа в поэтическом переводе / А. И. Чередниченко, П. А. Бех– Киев : КГУ, 1980. – 67 с.
6. Gentzler, E. Poetics of Translation / Edwin Gentzler // Routledge Encyclopedia of Translation Studies / Ed. by Mona Baker. – London : Routledge, 2001. – 654 p.
7. Федоров А. В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы) : для ин-тов и фак. иностр. яз. : [учеб. пособие] / Андрей Венедиктович Федоров. – М. : Высшая школа, 1983. – 303 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Koptilov V. V. Teoriya i praktyka perekladu [Theory and Practice of Translation] / Viktor Viktorovich Koptilov. – K. : Yunivers, 2002. – 280 s.
2. Wales, K. A Dictionary of Stylistics / Katie Wales. – Harlow : Pearson Education Limited. – 2001. – 429 p.
3. Komissarov V. N. Obshchaya teoriya perevoda : [uchebnoye posobiye] [General Theory of Translation. Tutorial] / Vilen Naumovich Komissarov. – M. : CheRo, 1999. – 136 s.
4. Akopova A. Obraz i perevod [Image and Translation] / Anna Akopova // Zhurnal Sotsialnykh nauk. – 1979. – No. 11. – S. 61–69.
5. Cherednichenko A. I. Lingvisticheskiye problemy vossozdaniya obraza v poeticheskom perevode [Linguistic Problems of Image Recreation in Poetic Translation] / A. I. Cherednichenko, P. A. Bekh. – Kiev : KGU, 1980. – 67 s.

6. Gentzler, E. Poetics of Translation / Edwin Gentzler // Routledge Encyclopedia of Translation Studies / Ed. by Mona Baker. – London : Routledge, 2001. – 654 p.
7. Fedorov A. V. Osnovy obshchei teorii perevoda (lingvisticheskiye problemy) [Fundamentals of General Theory of Translation (Linguistic Problems)] : dlia in-tov i fak. inostr. Yaz : [ucheb. posobiye] / Andrei Venediktovich Fedorov. – M. : Vysshiaia shkola, 1983. – 303 s.

Матеріал надійшов до редакції 31.05. 2013 р.

Дейнеко И. А. К проблеме отображения образно-стилистической системы автора в переводе

В статье очерчен ряд проблем художественного перевода. Подан краткий набросок истории стилистики. Приведены положения теории стиля в переводе М. Снелл-Хорнби, в частности, о стиле, измеряемом частотностью стилевых черт. Определена образно-стилистическая система как совокупность языковых свойств, характерных для писателя, отбор и совмещение языковых единиц и создание специфических художественных образов. Охарактеризованы задания теории перевода в стилистическом разрезе.

Deineko I. A. On the Issue of Reflection of Author's Imagery-and-Style System in Translation

The article describes a number of literary artistic translation issues. An outline of stylistics history is presented. Theoretical propositions of M. Snell-Horny are mentioned, in particular those of style being measured by stylistic features frequency of occurrence, as well as multilevel text analysis and multiplicity of text functions. The artistic image shift theory is considered. The author's Imagery-and-style system is defined as the scope of writer's characteristic linguistic features, selection and combination of language units and creation of specific artistic images. Tasks of translation theory are represented in connection with the stylistic approach.